

també a partir d'ell) cinc treballs sobre el tema. D'aquests en destacariem dos, els més generals i que millor contextualitzen la figura del nostre monjo: «Bede as early medieval historian» (núm. III, publicat a *Medievalia et Humanistica*, IV, Boulder, Colo., 1946) i «Bede's place in medieval schools» (n. V, publicat a *Famulus Christi*, gen. Ed. G. Bonner, London, 1976).

La segona part recull, pensem, amb una clara voluntat de *gradatio* ascendent per part de l'editor del llibre (Stevens, professor a la Universitat de Winnipeg), és un altre il·lustre estudiós del còmput eclesiàstic, allò que més directament es relaciona amb el còmput alexandri de Beda. Destaquen, per a nosaltres, els articles «The Victorian and Dionysiac Paschal Tables in the West» (núm. VIII, publicat a *Speculum*, IX, 1934), que estudiava les taules pasquals que perioditzaven per un període determinat d'anys les dates i dades referides a la Pasqua, i «The lost Sirmond manuscript of Bede's Computus» (núm. X, publicat a *English Historical Review*, LII, 1937), un magnífic i entretingut treball de recerca codicològica, que «redescobria» un dels ms. considerats perduts de Beda, en el ms., perfectament catalogat i conservat, Oxford Bodleian Library, Bodl. 309 (que conté una còpia del DTR bedà).

El volum es tanca d'una manera atípica, però ben interessant. L'editor ha tingut l'encert d'incloure-hi la reproducció d'un petit llibret de Jones, il·localitzable en aquests

moments per a qualsevol estudiós que hi estigui interessat, que recull la recerca feta abans de la Segona Guerra Mundial per Jones a Europa que intentava destriar, en obres i mss., el gra de la palla de la producció científica (no només computística) atribuïda a Beda, és a dir, veure què podia ser considerat autèntic i què espuri de tot allò que havia estat atribuït al monjo anglès. Aquest magnífic, petit, però dens llibre, els resultats del qual encara avui es deixen sentir entre els estudiosos, és *Beda's Pseudepigrapha. Scientific writings falsely attributed to Bede*, Ithaca, New York, 1939, i va arribar a ser el pròleg immillorable de la primera edició del DTR feta per Jones (publicada el 1943).

Uns imprescindibles índexs de temes i de mss. citats clouen el volum que cal agrair, en primer lloc, a la tasca i producció magnífiques de Charles W. Jones i, en segon lloc, al zel i entusiasme de l'editor, Wesley M. Stevens. A més de la numeració pròpia del volum, només hem trobat a faltar un petit *abstract* de cada article, abans del començament. Hauria estat interessant per a tot aquell lector novell que s'acosta a l'obra de Beda a través de Jones. Segons la nostra opinió, el llibre podrà trobar encara un públic agraït entre els filòlegs clàssics i medievalistes, historiadors i historiadors de la ciència que s'interessen per la figura cabdal de Beda el Venerable.

Joan Gómez Pallarès

PIKHAUS, D. 1994.

Répertoire des Inscriptions Latines versifiées de l'Afrique Romaine (Ier-VIe siècles).

I. Tripolitaine, Byzacène, Afrique Proconsulaire.

Bruxelles: Brussel. Epigraphica Bruxellensia, 2. 161 p. ISBN 2-9600010-2-8.

El llibre de la Dra. Doroty Pikhau, profesora d'investigació al Fond National de la Recherche Scientifique (National Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek), neix amb una clara voluntat d'utilitat. La Dra. Pikhau, consumada especialista en l'estudi dels

Carmina Latina Epigraphica (CLE) (autora de reconeguts treballs en aquest camp, com *Levensbeschouwing en milieu in de latijnse metrische inscripties*, Brussel, 1978; «La Poésie épigraphique latine. Quelques points de vue nouveaux», a F. Decreus-C. Dérour

-edd-, *Hommages à J. Veremans*, Bruxelles, 1986, p. 228-237 o «Literary Activities in the Provinces: the CLE from Roman Africa (Ist-VIth Century)», *Euphrosyne* 15, 1987, p. 171-194), deixeble directa del plorat professor Gabriel Sanders a Gent, va defensar ara fa dotze anys la seva tesi doctoral a la principal universitat flamenca (*Latijnse metrische inscripties uit Romeins Africa (ier-vie eeuw)*). Een onderzoek naar de socio-culturele context van een epigrafische traditie), encara inèdita, una part de la qual, però, constitueix la base d'aquest repertori.

Fins que el volum XVIII del *Corpus Inscriptionum Latinarum* no pugui acollir tots els CLE de les diferents províncies del món romà (i ara per ara només està en marxa el fasc. I, dedicat a Roma, CLE pagans, i el fasc. IV, dedicat a *Hispania*), treballs com el de la Dra. Pikhaus es fan imprescindibles. En ell, hi trobem tots els epígrafs del territori esmentat en el títol que ella considera mètrics, i també tots aquells que ella considera que no ho són (un segon volum, ja anunciat per l'autora, recollirà tots els textos de la part oest del món romà africà). Aquesta tasca ingent i duríssima que no es limita a una mera repetició d'*incipit* aportats per col·leccions anteriors, és la que farà néixer, en molts casos, o avançar més ràpidament en d'altres, tots els estudis sobre l'epigrafia mètrica del futur.

L'objectiu de l'autora és que, amb el conjunt dels dos llibres, el primer dels quals ara recensionem, l'estudiós que hi estigui interessat pugui tenir a les mans el repertori més complet possible (amb totes les dades noves a disposició en la data d'escriptura: no només s'hi recull la informació dels *corpora* canònics) sobre els CLE nord-africans.

Aquesta feina no té preu perquè, d'una banda, facilitarà l'accés a textos sovint editats molt dispersament, i farà possible els primers treballs de conjunt dels CLE africans d'una «nova era» post-Zarker. De l'altra, l'edició d'aquests CLE en el magne projecte del CIL XVIII (és el mateix nou responsable de la redacció central del CIL a Berlin, Dr. Manfred G. Schmidt, qui assu-

mirà en el futur la redacció d'aquesta parcel·la geogràfica del CIL XVIII), es veurà facilitada i, certament, agilitada. Per tant, l'afirmació de la Dra. Pikhaus (p. 21) que «nous espérons fournir ici un instrument de travail utile» és clarament filla de la modèstia: la consulta continuada del volum els darrers mesos ens confirma el treball com a molt útil, i ja voldríem nosaltres estar en disposició de poder oferir als estudiosos un volum semblant, relatiu al territori que nosaltres preparam per al CIL XVIII, *Hispania*.

En aquest àmbit, pensem, a més, que el llibre pròpiament i les reflexions inicials de Pikhaus poden ajudar (i contribuir) a la discussió sobre quina estructura expositiva i quina informació exacta han de dur els volums del CIL XVIII. En el cas que ara ens ocupa, l'autora (tot i no oferir edicions originals: no és aquesta la seva tasca actual) discuteix plantejaments anteriors (Bücheler-Lommatzsch, Diehl, Engström, Cholodniak, etc.), i es decanta per una estructura que detallem a continuació, a la qual afegim quan ho creiem necessari alguns comentaris:

1. Estableix la frontera cristià/pagà a través d'una conjunció de criteris cronològics (abans del 400 dC, pagà) i històric (després de la invasió vàndala, cristià), sense perdre de vista que, en cada cas, la informació arqueològica o del mateix text pot fer modificar aquest criteri general. Ens sembla bo tenir un criteri general, que en cada zona haurà de ser necessàriament diferent, aplicable a totes les inscripcions i modificable allí on sigui necessari.
2. Caràcter molt restrictiu de la definició «inscripció mètrica». Si algun problema presenten els *corpora* de base que tots utilitzem és considerar com a mètrics molts textos difícilment defensables com a tals: que un text presenti una seqüència de llargues i breus aïllada (sigui la que sigui), no vol dir que sigui mètric. A la característica estrictament tècnica de la mètrica (la dita seqüència de llargues i breus no és la mateixa, ni segueix les mateixes regles en un vers autèntic que en un text

originalment no conceputat com a text versificat: vegeu Soubiran, J., *Essai sur la versification dramatique des Romains, Sénnaire iambique et septénaire trochaïque*, Paris, 1988, p. 411-452), nosaltres hi afegiríem la intencionalitat poètica, per poques paraules que es puguin llegir en una inscripció (aquest és un altre tema que cal discutir: no pot ser que s'apliqui, a l'hora de decidir si una inscripció entra en un *corpus*, el mateix criteri quantitatiu —per exemple, tres o més lletres inclouen una inscripció; menys, la treuen— per a un text en prosa que per a un text mètric), a més d'una seqüència mètrica i ordenació de paraules determinada, cal trobar-hi una intencionalitat poètica. No volem pas definir què pot ser poesia i què no sobre una inscripció, però sí que diem que cal tenir en compte que un text epigràfic en vers transmetia a l'antiguitat un missatge fonamentalment diferent (encara que es tractés d'un text de continguts paral·lels) al que oferia un text en prosa (Gabriel Sanders no deixava de repetir, i també d'escriure, que no era per atzar que, de tot el cens d'inscripcions llatines conservades, només aproximadament l'1% eren mètriques).

3. Els CLE estan ordenats al llibre per llocs geogràfics de procedència (ordenació alfabètica pel nom llatí dels indrets), de E a O i de S a N (com es fa habitualment al CIL). Dins de cada localitat, hi ha una numeració de CLE que, amb la indicació anterior, dóna potser un ordenament un pèl confós. Primer es troben els CLE no

cristians, després els cristians, i per cada grup, primer els ja recollits en els repertoris de base i després els més recents. Caldria discutir si en un treball d'aquest tipus, un ordenament alfabètic, per l'*initium* consolidat (una altra cosa és si el començament absolut de la inscripció és il·legible), no seria més útil per als estudiosos (aquest, en qualsevol cas, també es pot aconseguir gràcies als índexs que hi ha al final del llibre).

4. La informació que conté cada entrada és molt completa i inclou totes les citacions bibliogràfiques significatives que han editat i/o estudiat cada inscripció i, finalment, una valoració crítica i analítica (sempre interessant) del text que, en qualsevol cas, mai no és ofert sencer.
5. Un apartat molt complet d'índexs revela altre cop la voluntat de servei extraordinària del llibre: a. Índex d'*initia*; b. Índex mètric; c. Índex de llocs de procedència; d. Índex de noms de persones; e. Índex cronològic; f. Índex tipològic (de contingut): paganes/cristianes; funeràries/no funeràries; g. Concordances del repertori (amb AE, Chłodniak, CIL, Bücheler-Lommatzsch, Engström, ILCV, Zarker i els *corpora* d'inscripcions africanes més importants).

En resum, es tracta d'un llibre magnífic que fa desitjar que el seu *alter ego* (que s'ocuparà de la resta del territori romà d'Àfrica), surti al més aviat possible.

Joan Gómez Pallarès

LÓPEZ, Aurora. 1994.

No sólo hilaron lana. Escritoras romanas en prosa y verso.

Madrid: Ediciones Clásicas. XIV + 140 p. ISBN 84-7882-144-9.

El llibre de què ara volem parlar i la seva autora són pioners al nostre país i això és essencialment (entengui's l'adverbi des d'un punt de vista etimològic) positiu per a tot-hom. Un llibre capdavanter no és fàcil

d'escriure, ni tampoc de llegir i digerir. Un llibre pioner necessita la valentia, convicció i arrelament d'idees de qui l'escriu i també la bona voluntat i ganes de compartir nous punts de vista de qui el llegeix. Un llibre